

DIN NOU DESPRE SCEPTRELE DE PIATRĂ ÎN FORMĂ DE CAP
DE CAL

Informațiile cuprinse într-o recentă lucrare a doamnei Marija Gimbutas de la Universitatea din Los Angeles¹ ni s-au părut de natură să justifice reluarea pe scurt a problemei sceptrelor de piatră în formă de cap de cal descoperite în România, U.R.S.S., Iugoslavia și Bulgaria², asupra cărora, după cum se știe, am stăruit în mai multe rânduri³. Pe de altă parte, faptul că unul dintre aceste sceptre a fost descoperit în Dobrogea, și anume într-un mormint cu ocră de la Casimcea, îndreptățește, credem, prezentarea acestor scurte însemnări la reuniunea științifică a Muzeului de arheologie din Constanța.

¹ Marija Gimbutas, *Proto-Indo-European Culture; The Kurgan Culture during the fifth, fourth and third Millennia B. C.*, în vol. *Indo-European and Indo-Europeans*, University of Pennsylvania Press, 1970, p. 155—197.

² Marija Gimbutas, în enumerarea pieselor anterior cunoscute (*op. cit.*, p. 158), nu amintește de exemplarul descoperit în Bulgaria, iar pentru piesele descoperite în România vorbește de Moldova, Dobrogea și Transilvania, deși este evident vorba de o confuzie, căci în Transilvania nu s-a descoperit încă nici o piesă similară și în schimb s-a găsit una în Oltenia. De altfel, ilustrând piesa de la Sălcuța (fig. 2, p. 159), ea precizează că această localitate se află în sud-vestul României. Este locul să precizez aici că, în discuția care urmează, nu ne vom referi în nici un fel la sculptura în piatră descoperită la Colțani, lângă Reșița (cf. C. Müller, *Sceptrul de piatră de la Colțani-Bocșa*, în „*Apulum*”, V, 1964, p. 541—546), care — chiar dacă într-adevăr reprezintă un cap de cal — este modelată într-o manieră cu totul diferită, neputând fi încadrată în aceeași grupă cu acelea de la Sălcuța, Fedeleșeni și Casimcea. Pe de altă parte, dacă exemplarul de la Colțani trebuie atribuit așezării culturii Coțofeni de acolo, el se situează într-un mediu cultural databil într-o altă perioadă (și anume în perioada de tranziție de la epoca eneolitică la epoca bronzului), când triburile stepelor pontice pătrunseseră în teritoriul de răspândire al fostelor culturi eneolitice autohtone.

³ Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954, p. 540—544; Vl. Dumitrescu, *Cîteva precizări cu privire la sceptrele în formă de cap de cal din R.P.R. și din U.R.S.S.*, în *SCIV*, VI, 1955, p. 925—936; idem, *Le dépôt d'objets de parure de Hăbășești et le problème des rapports entre les tribus de la civilisation de Cucuteni et les tribus des steppes pontiques*, în „*Dacia*”, N.S. I, 1957, p. 73—96 (v. p. 89—96); idem, *Un sceptru de piatră în forma de cap de cal descoperit în Iugoslavia*, în *SCIV*, XIII, 1962, p. 95—99.

1. Studiind sintetic problema „culturii curganelor“ din U.R.S.S., (răspîndită în stepele pontice și în regiunea inferioară a fluviului Volga), ale cărei triburi sînt considerate de autoare proto-indoeuropene, și a pătrunderii lor în spre vest și sud-vest, Marija Gimbutas aminteste în această ordine de idei — în chip cu totul firesc, după părerea noastră — și de sceptrele în formă de cap de cal, pe care ea le pune în legătură tocmai cu triburile stepelor, care au transmis vecinilor dinspre vest și calul domestic.

Cercetătoarea americană împărtășește deci punctul nostru de vedere, admitînd fără ezitare că piesele descoperite la Sălcuța și Fedeleșeni aparțin depunerilor specific sălcuțene și cucuteniene din aceste așezări și că nu trebuie datate *după* încetarea existenței acestor culturi.

Desigur, numai faptul că Marija Gimbutas subscrie în felul acesta unui punct de vedere pentru care am pledat în mai multe rînduri, nu ar îndreptăți readucerea în discuție, aici, a acestei probleme. În schimb unele noi informații despre alte piese similare descoperite în ultimul timp în U.R.S.S. — fie încă inedite, fie publicate în lucrări care nu ne-au fost accesibile — justifică însă revenirea, pe scurt, asupra problemei.

Într-adevăr, amintind că asemenea piese s-au găsit în Ucraina, România și Iugoslavia (deși nu vorbește și de exemplarul de la Terekli Mekteb din nordul Caucazului), autoarea citată menționează alte piese; una, aflată în Muzeul de la Kuibișev, provenind din regiunea inferioară a fluviului Volga, alta de la Archarinsky, lângă Elista, în stepa de la nord de Caucaz (deci ambele destul de aproape de aceea descoperită mai de mult la Terekli Mekteb) și, în sfîrșit, o a treia, în Vestul Ucrainei, descoperită pe Bug, în 1965, la hidrocentrala de la Berezovskaia, în timpul săpăturilor lui V. P. Șibeskov. Dacă pentru piesele celelalte nu se dau precizări în legătură cu condițiile de descoperire (fiind deci probabil că este vorba de descoperiri întîmplătoare), în schimb pentru aceea de la Berezovskaia se arată că ea a fost descoperită „în asociere cu materiale Tripolie B I (Cucuteni A)“⁴.

Ținînd seama de faptul că discuțiile în legătură cu încadrarea *cronologică* a sceptrelor mai înainte cunoscute au avut ca punct de plecare tocmai unele incertitudini în privința condițiilor de descoperire — respectiv a mediului cultural în care se aflau aceste piese —, descoperirea de la Berezovskaia este, credem, de o importanță decisivă. Într-adevăr, deși nu putem preciza căreia dintre etapele stabilite de noi pentru faza Cucuteni A îi aparțin materialele de la Berezovskaia (căci ele nu sînt reproduse în lucrarea citată), în Ucraina și mai ales spre Bug nu știm să se găsească materiale care ar trebui încadrate în etapele Cucuteni A1 și A2 (ceea ce este și firesc, de vreme ce procesul de trecere de la cultura Precucuteni la cultura Cucuteni s-a petrecut în zona subcarpatică moldovenească și transilvăneană), putem considera drept sigur că așezarea tripoliană respectivă aparține etapei Cucuteni A3, sau, eventual, chiar etapei A4. Este deci vorba de o situație identică aceleia de la Fedele-

⁴ M. Gimbutas, *op. cit.*, nota 6, p. 195.

leșeni — așezare pe care am încadrat-o în etapa Cucuteni A4 —, așa încît nu mai poate exista nici o îndoială (pe care de altfel noi n-am avut-o niciodată !) că sceptorul în formă de cap de cal descoperit în 1928 la Fedeleșeni aparține așezării cucuteniene propriu-zise și nu unor infiltrații ulterioare.

Această confirmare atrage însă după sine și confirmarea poziției stratigrafic-culturale a exemplarului de la Sălcuța, situat de D. Berciu ⁵, în etapa finală, D (sau IV) a acestei culturi. Într-adevăr, după cum am avut prilejul să arăt acum cîțiva ani ⁶, ceramica pictată cucuteniană „de import“ descoperită în așezări aparținînd culturii Gumelnița — Brăilița ⁷, Gumelnița și Căscioarele ⁸, — impune acceptarea unui sincronism parțial nu numai între etapa A2c a culturii Gumelnița și etapele Cucuteni A3—A4, ci și între o parte din etapa Gumelnița B1 și cele două ultime etape (A3—A4) ale fazei Cucuteni A. Pe de altă parte, între descoperirile caracteristice din stratul superior al așezării gumelnițene de pe Ostrovul de la Căscioarele (strat care aparține unei faze numită fie B1, după vechea terminologie, fie A3, după o propunere făcută de noi acum cîțiva ani), figurează un număr destul de mare de vascioare bitronconice cu două tortițe coborînd de pe buză pe linia de despărțire a celor două trunchiuri de con, decorate pe gît cu linii paralele orizontale iar pe partea bombată a corpului cu grupe de liniuțe incizate, piezișe sau dispuse în zigzaguri ⁹, întru totul similare ca formă și decor cu vase descoperite la Sălcuța în stratul IVA ¹⁰.

În acest fel, deoarece etapa B1 a culturii Gumelnița este sincronă pe de o parte cu etapele A3—A4 ale culturii Cucuteni și pe de altă parte și cu faza IVA de la Sălcuța, este clar că sceptorul de la Sălcuța și Fedeleșeni aparțin aceluiași „moment“ cronologic. În schimb însă, atît faptele expuse mai înainte ca și altele asupra cărora nu este locul să stăruim aici, dovedesc că poziția fazei Sălcuța IV în raport cu cultura Gumelnița a fost puțin diferită de aceea preconizată de D. Berciu ; după cum se știe, colegul nostru a paralelizat Sălcuța IV în mică măsură cu așa zisa Gumelnița IV și într-o mai mare măsură cu cultura Cernavoda ¹¹. Dar, așa cum am arătat cu alt prilej ¹², nici la Gumelnița nici în

⁵ D. Berciu, *SCIV*, V, 1954, p. 349—350 și p. 359—546 ; idem, *Contribuții la problemele neoliticului în România...*, București, 1961, p. 163—164.

⁶ Vladimir Dumitrescu, *Considérations et données nouvelles sur le problème du synchronisme des civilisations de Cucuteni et de Gumelnița*, în „*Dacia*“, N. S., VIII, 1964, p. 53—66.

⁷ N. Harțuchi — I. T. Dragomir, *Săpăturile de la Brăilița*, în *Materiale III*, 1957, p. 129—144 ; N. Harțuchi, *Săpăturile arheologice de la Brăilița*, în „*Materiale*“, V, 1959, p. 221—227.

⁸ Vladimir Dumitrescu, *Considérations et données nouvelles...*, loc. cit.

⁹ Asemenea vase au fost descoperite și în săpăturile mai vechi de la Căscioarele : Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, „*Dacia*“, II, 1925, p. 138—197 ; vezi fragmentul de la fig. 32/2.

¹⁰ D. Berciu, *Contribuții*, fig. 133 și 134.

¹¹ D. Berciu, *Contribuții...*, tabelul sincronic de la fig. 1, p. 12, etc.

¹² Vladimir Dumitrescu, *Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960*, în *SCIV*, 17, 1966, p. 51—99 ; v. p. 88—92.

altă așezare a acestei culturi *nu* există un strat (și cu atât mai puțin o fază) Gumelnița IV sau D, ci numai o categorie ceramică, căreia i s-a spus Gumelnița D, dar care nu reprezintă un strat sau un nivel al culturii Gumelnița, ci constituie depuneri ulterioare, aparținând desigur culturii Cernavoda. De aceea, dacă am paraleliza Sălcuța IV cu așa-numita „fază“ Gumelnița D, sau IV, ar însemna să sincronizăm ultima fază (IV) a culturii Sălcuța exclusiv cu cultura Cernavoda, ceea ce nu ni se pare posibil. După părerea noastră etapa de dezvoltare a culturii sau aspectului Sălcuța denumit Sălcuța IV a fost desigur sincronă cu ultima etapă a culturii Gumelnița și, poate, și cu începutul culturii Cernavoda I. În orice caz, faptul că vâscoarele cu două torti la care ne-am referit își găsesc paralele în stratul Gumelnița B1 de la Căscioarele, dovedește că nivelul Sălcuța IVA este parțial sincron și cu etapa Gumelnița B1.

Toate aceste fapte confirmă concluzia că sceptrele din Oltenia și din Moldova nu trebuie puse în legătură cu *pătrunderea* triburilor stepelor în aceste regiuni — deoarece acest fenomen a avut loc mai târziu —, ci dimpotrivă trebuie atribuite, așa cum am făcut noi de la început, *relațiilor* dintre triburile eneolitice din zona carpato-moldavo-dunăreană și triburile contemporane ale stepelor pontice. Credem de altfel că eventualitatea imitării la fața locului (în Moldova și Oltenia) a acestor sceptre, explicație la care ne-am gândit altădată, trebuie înlăturată din discuție, fiind aproape sigur că toate exemplarele de acest fel au fost executate în zonele locuite de triburile nord-pontice și ajunse aici prin relațiile de schimb. Este adevărat că prin aceasta se ridică și situarea în timp a momentului general acceptat pînă nu de mult pentru pătrunderea elementelor culturale ale stepelor în zona culturii Cucuteni-Tripolie. Dar descoperirea ceramicii tripoliene din faza BI (= Cucuteni A) în așezarea triburilor stepelor de la Srednij-Stog II și totodată a ceramicii specifice acestei ultime culturi în așezări tripoliene tot din faza BI, a dovedit și ea că între aceste două complexe culturale relațiile de schimb datează începînd chiar din cursul fazei Cucuteni A. Descoperirea sceptorilor de piatră în formă de cap de cal într-o așezare moldovenească dintr-o etapă târzie a culturii Cucuteni A și într-una oltenească perfect sincronă nu mai constituie acum fapte izolate, ele integrîndu-se perfect în celelalte date cunoscute. Iar existența unei ceramice cu amestec de scoică pisată în pastă în așezarea și în gropile de resturi de la Drăgușeni-Botoșani¹³, confirmă această situație, așa încît este sigur că într-adevăr contactele dintre triburile stepelor nord-pontice și acelea ale culturii Cucuteni au început mai înainte de trecerea acesteia la faza A-B, ele prilejuind diferite schimburi culturale pe care le dovedesc, între altele, și sceptorile în discuție, încă din faza Cucuteni A.

¹³ Primele descoperiri de acest fel la Drăgușeni au fost făcute de A. László în anii 1964—1965, cînd a săpat o serie de gropi de resturi. În săpăturile noastre din 1970—1971 asemenea materiale au fost descoperite nu numai în gropile din punctul „La lutărie“, ci și în întinsa așezare absolut contemporană din punctul „Ostrov“.

2. Față de toate aceste constatări, se cuvine să ne întrebăm care este poziția sceptorului de acest tip de la Casimcea, descoperit — după cum se știe — într-un mormînt cu ocră, chiar dacă nu se poate preciza dacă acolo a fost sau nu un mormînt tumular. În orice caz, chiar dacă cei care au făcut înmormîntarea au preferat să folosească poalele unui deal, în loc să construiască o movilă (așa cum ni s-a părut că se prezintă situația în 1940, cu prilejul unei cercetări făcută de noi la fața locului), credem că nu e nici un motiv să ne îndoim că mormîntul respectiv nu poate fi atribuit decît triburilor stepelor — așa cum am spus încă de acum douăzeci de ani¹⁴, tocmai pentrucă Dobrogea se leagă direct de zona stepelor nord-pontice. Celelalte piese din inventarul mormîntului de la Casimcea nu ne îngăduie însă deocamdată o situație a lui într-una din primele trei faze de dezvoltare stabilite de M. Gimbutas pentru „cultura curganelor“⁵. Ținînd însă seama de opinia aceleiași cercetătoare în legătură cu datarea mormintelor tumulare răspîndite la vest de aria originală a culturii curganelor — pe care ea le situează în etapele II și III, respectiv în faza mijlocie de dezvoltare a culturii —, ar trebui să dăm mormîntul de la Casimcea de preferință în faza mijlocie. Dar dacă am admite punctele de vedere ale cercetătoarei de la Los Angeles, ar trebui să credem că celelalte exemplare de pe teritoriul țării noastre — respectiv sceptrele de la Fedeleșeni și Sălcuța — ca și peisa de la Berezovskaia, din Ucraina, ar fi mai vechi decît sceptorul de la Casimcea, deoarece M. Gimbutas propune — este adevărat că numai ca o simplă ipoteză — ca faza veche a culturii curganelor (deci faza I) să fie considerată sincronă nu numai cu faza Tripolie B1 (= Cucuteni A), ci și cu faza Tripolie A (adică Precucuteni III). Cum însă ceramica cucuteniano-tripoliană descoperită în așezări ale culturii stepelor aparține (după cum s-a văzut) unei etape relativ tîrzii a culturii Cucuteni A (și anume etapei A3), iar pe de altă parte în nici-o așezare precucuteniană nu au fost descoperite pînă acum elemente străine care să poată fi atribuite culturii curganelor, și totodată sceptrele de la Fedeleșeni și Berezovskaia sînt și ele databile tot într-o etapă tîrzie a fazei Cucuteni A-Tripolie B1, noi credem că începutul legăturilor și al întrepătrunderilor culturale dintre triburile stepelor și triburile complexului Cucuteni-Tripolie nu poate fi situat (judicînd după datele certe de care dispunem) înainte de etapele finale ale fazei Cucuteni A-Tripolie B1.

De altfel M. Gimbutas precizează ea însăși că numai etapa timpurie a culturii Srednij-Stog II corespunde fazei vechi (I) a ceea ce ea numește cultura curganelor, restul încadrîndu-se în faza mijlocie (II) a acesteia din urmă¹⁶, așa încît nu avem deocamdată motive să presupunem că relațiile și întrepătrunderile culturale despre care am amintit ar fi putut începe chiar din faza veche a culturii curganelor și de la începutul fazei Cucuteni A-Tripolie B1, și cu atît mai puțin înainte de aceasta, adică spre sfîrșitul fazei Precucuteni III-Tripolie A.

¹⁴ Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești*, loc. cit.

¹⁵ M. Gimbutas, *op. cit.*, v. p. 177 și urm.

¹⁶ *Ibidem*, p. 178.

Iată de ce, fiind desigur verosimil că mormintele cu ocră din Dobrogea se pot încadra în perioada mijlocie (II) a culturii curganelor¹⁷, sceptorul în formă de cap de cal de la Casimcea nu trebuie considerat nici mai vechi nici mai nou decât acelea de la Sălcuța și Fedeleşeni și deci nu pune nici o problemă specială din punct de vedere al încadrării cronologice sau din acela al încadrării culturale.

3. În sfârșit, înainte de a încheia aceste considerații, ni se pare potrivit să mai aducem în discuție două probleme. Prima este aceea a cronologiei *absolute*, deși evident că discutarea și chiar rezolvarea ei nu schimbă datele problemei cronologiei *relative* a sceptorilor de piatră în formă de cap de cal descoperite pe teritoriul României.

După cum se știe, datele C 14 pentru așezări din faza Cucuteni A-Tripolie BI se situează în linii generale pe la mijlocul mileniului IV î.e.n. Cum însă „anii C 14“ sînt, potrivit specialiștilor, mai scurți decât anii calendaristici, ar însemna că datele absolute obținute prin metoda C 14 să fie coborîte și deci că etapele A3—A4 ale culturii Cucuteni ar putea fi datate aproximativ pe la sfârșitul mileniului IV, deci în preajma anului calendaristic 3000 î.e.n. Din păcate însă, așa numita „recalibrare“ a datelor C 14 pe baza cronologiei cercurilor unor copaci, preconizează dimpotrivă o ridicare în timp cu cca 1000 de ani a datelor inițiale C 14, ceea ce o determină pe M. Gimbutas să propună datarea primei faze a culturii curganelor în a doua jumătate a mileniului V î.e.n. și datarea așezării de la Hăbășești pe la aproximativ 4300 î.e.n.¹⁸. În ceea ce ne privește, credem totuși că o datare așa de veche a fazei Cucuteni A este mai greu de admis, chiar dacă, desigur, nu ne mai putem gândi la datările joase ale așa-zisei „cronologii clasice“, al căror partizan am fost în chip firesc înainte de folosirea pe scară mai întinsă a metodei C 14, cînd de altfel nici un cercetător nu preconiza o cronologie lungă pentru neo-eneoliticul sud-est-european. Dacă ar trebui să considerăm diferitele culturi cu o mie de ani mai vechi decât datele indicate de analizele C 14 ne-„calibrate“, atunci ar trebui să admitem pentru cultura Precucuteni o dată în prima jumătate a mileniului V, iar pentru cultura liniară din Moldova o dată în a doua jumătate a mileniului VI î.e.n., ceea ce ni se pare cu totul exagerat, mai ales dacă ne gândim că în acest caz ar trebui să situăm cultura Criș-Starcevo chiar în prima jumătate a acestui mileniu!

A doua problemă se leagă de descoperirea în Anatolia a unei piese foarte asemănătoare cu cele discutate pînă aici. Acest nou sceptor, descoperit întîmplător în apropierea sau pe locul unei așezări chalcolitice din SV Anatoliei — în zona orașului Konya — este lucrat dintr-o rocă dură, fiind tratat mai realist, avînd sprîncenele foarte puternic reliefate și indicația căpăstrului, și apropiindu-se ca înfățișare generală mai mult de sceptorul de la Casimcea. Și în ceea ce privește dimensiunile piesa corespunde celorlalte, avînd ceva mai mult de 10 cm lungime. Nefiind descoperită într-un strat arheologic, evident că nu poate fi încadrată cu pre-

¹⁷ *Ibidem*, p. 178—179.

¹⁸ *Ibidem*, p. 178.

cizie din punct de vedere cronologic. Informatorul nostru ne-a spus totuși că acest sceptor s-ar data în jurul anului 4500 î.e.n.

În orice caz, aspectul general, ca și detaliile acestui exemplar ne dau dreptul să credem că el trebuie considerat ca făcând parte din aceeași grupă cunoscută în Europa, care cuprinde exemplare destul de numeroase (4 în U.R.S.S., 3 în România și câte unul în Iugoslavia și în Bulgaria) și că deci ar trebui pus în legătură cu relațiile culturale sau eventual cu contactele directe fie cu triburile stepelor pontice, fie cu acelea ale culturilor eneolitice târzii din zona carpato-danubiano-balcanică.

M. Gimbutas semnalează în studiul său pătrunderea triburilor curganelor peste Caucaz, în Azerbaigean, nordul și centrul Anatoliei și nordul Iranului — fenomen pe care îl situează abia în faza a treia a culturii curganelor¹⁹ — dar nu și în regiunea de sud-vest a Anatoliei. Bineînțeles că, pentru ca acest sceptor să fi ajuns în această zonă, nu era neapărată nevoie și de prezența la fața locului a triburilor curganelor, deoarece noi socotim că nici sceptorii din Oltenia, Moldova, Iugoslavia și Bulgaria nu se datoresc prezenței triburilor stepelor în aceste regiuni, unde ele au ajuns mai târziu. De altfel nu ar fi exclus ca sceptorul din Anatolia să fi ajuns acolo ceva mai târziu decât au poposit triburile stepelor nord-pontice la nord și la sud de Dunăre. Pe de altă parte, ne-am putea totuși gândi și la o cale de pătrundere a sceptorului peste Peninsula Balcanică spre sud, tocmai din pricina descoperirii exemplarului din Bulgaria la sud de Munții Balcani.

Oricum ar fi, ținând seama de toate caracterele sceptorului din Turcia, nu ni se pare că ar putea fi vreo îndoială în privința faptului că și el trebuie atribuit aceluiași centru nord-pontic și nord-caucazian de unde toate sceptorii de piatră în formă de cap de cal s-au răspândit spre vest-sud-vest de zona stepelor pontice, și, eventual, și spre sud de Caucaz.

În concluzie, toate faptele amintite converg, credem, spre confirmarea punctului nostru de vedere în legătură cu originea acestui tip de sceptor și cu situarea lor din punct de vedere cronologic într-o perioadă corespunzătoare etapelor finale ale fazei Cucuteni A (= Tripolie B I), când au loc și primele contacte și schimburi sigure între triburile cucuteniene și acelea ale stepelor nord-pontice.

ENCORE UNE FOIS A PROPOS DES SCEPTRES EN PIERRE EN FORME DE TÊTE DE CHEVAL

Résumé

Ayant comme point de départ une information publiée par Marija Gimbutas à propos de la découverte récente en U.R.S.S. de trois autres sceptorii en pierre, en forme de tête de cheval — du type connu auparavant à Sălcuța (Olténie), Fe-deleşeni (Moldavie), Casimcea (Dobroudja), ainsi qu'en U.R.S.S., en Yougoslavie

¹⁹ *Ibidem*, p. 180—181.

et en Bulgarie, l'auteur reprend les problèmes soulevés par ces pièces. Le fait qu'un des sceptres récemment trouvé en U.R.S.S. a été découvert avec des matériaux en céramique appartenant à la culture de Tripolie B I confirme la position stratigraphique du sceptre de Fedeleşeni (station de la phase Cucuteni A) et en même temps les conclusions antérieures de l'auteur, qui est d'avis que toutes les pièces similaires trouvées à l'ouest de la zone des steppes pontiques sont dues aux relations des tribus néolithiques de la culture de Cucuteni, de Tripolie et des autres tribus, contemporaines des tribus de la culture des steppes — Srednij-Stog II ou de la culture des Kourganés. Ces échanges culturels ont eu lieu à partir de la phase Cucuteni A-Tripolie B I; par conséquent, les sceptres de Fedeleşeni et de Sălcuța sont antérieurs à la pénétration des tribus des steppes vers l'ouest et le sud-ouest. Quant au sceptre de Dobroudja, trouvé dans une tombe (tumulaire?) à ocre rouge, il appartient sans nul doute aux tribus des steppes qui peuplaient déjà cette région, étant synchrones aux autres pièces de Roumanie et des autres pays.

NOCH EINMAL ÜBER DIE STEINEREN PFERDEKOPFZEPTER

Zusammenfassung

Der Verfasser geht von einer Mitteilung aus, die Marija Gimbutas über die neuerliche Entdeckung in der UdSSR von drei weiteren Pferdekopfzeptern aus Stein machte, die demselben Typ angehören wie der bereits aus Sălcuța (Oltenien), Fedeleşeni (Moldau), Casimcea (Dobrudscha), so wie in der UdSSR, in Jugoslawien und in Bulgarien bekannte, und nimmt die von diesen aufgeworfenen Fragen wieder auf. Die Tatsache, daß einer von den Zeptern, die kürzlich in der UdSSR zutage kamen, zusammen mit Tripolje B I-Tonware gefunden wurde, bestätigt die stratigraphische Lage des Zepfers von Fedeleşeni (Cucuteni A-Siedlung) und gleichzeitig die vorherigen Schlußfolgerungen des Verfassers, der die Meinung vertritt, daß alle ähnlichen Exemplare, die westlich von den pontischen Steppengebieten gefunden wurden, den Beziehungen der äneolithischen Cucuteni-Tripolje-Stämme und der anderen zeitgenössischen Stämme zu den Stämmen der Steppenkultur Srednij-Stog II oder der Kurgan-Kultur zu verdanken sind. Diese kulturellen Austausche haben bereits seit der Stufe Cucuteni A-Tripolje B I stattgefunden, folglich sind die Zepfer von Fedeleşeni und von Sălcuța vor die Zeit des Eindringens der Steppenstämme nach Westen und Südwesten anzusetzen. Hinsichtlich des Zepfers aus der Dobrudscha kann ausgesagt werden, daß er, der in einem Hügelgrab (?) mit Ockerbestattung gefunden wurde, unmittelbar den Steppenstämmen angehörte, die diese Gebiete bewohnten, und zeitgleich ist mit den anderen Exemplaren aus Rumänien und den anderen Ländern.